

Tegen de stadhouder

Joost van den Vondel, *Palamedes of Vermoorde onnozelheit: treurspel*, Met aantekeningen uit 's dichters mondt opgeschreven, den tweeden druk merkelyk vermeerderd, t'Amersfoort: By Pieter Brakman, 1707.

Met een afzonderlijk titelblad voor Vondels *Hekeldigten*.
Signatuur: OD 110 d 1

Die sorgt, en waect, en slaeft, en draeft, en ploegt en sweet,
En tot 's lands oorbaer vast een lastigh ampt betreed,
En waent de menschen aen syn' vroomheyd te verbinden,
Die sal sich jammerlijck in 't end bedrogen vinden
Van 't wispelturigh volck, dat veel te los van hoofd,
Ghenooten dienst vergeet, en leyder! 't quaed gelooft.

Zo luiden de openingsverzen van *Palamedes* in het gelijknamige treurspel van Joost van den Vondel uit 1625. Deze woorden geven in een notendop de essentie van het stuk weer: de Griekse legeraanvoerder *Palamedes* wordt voor Troje valselyk beschuldigd van verraad door *Ulysses* (*Odysseus*) en door de Grieken ter dood veroordeeld en gestenigd. Zijn jarenlange inzet voor het algemene welzijn van het land wordt niet beloond, maar het volk heeft zich door beuzelpraatjes laten misleiden.

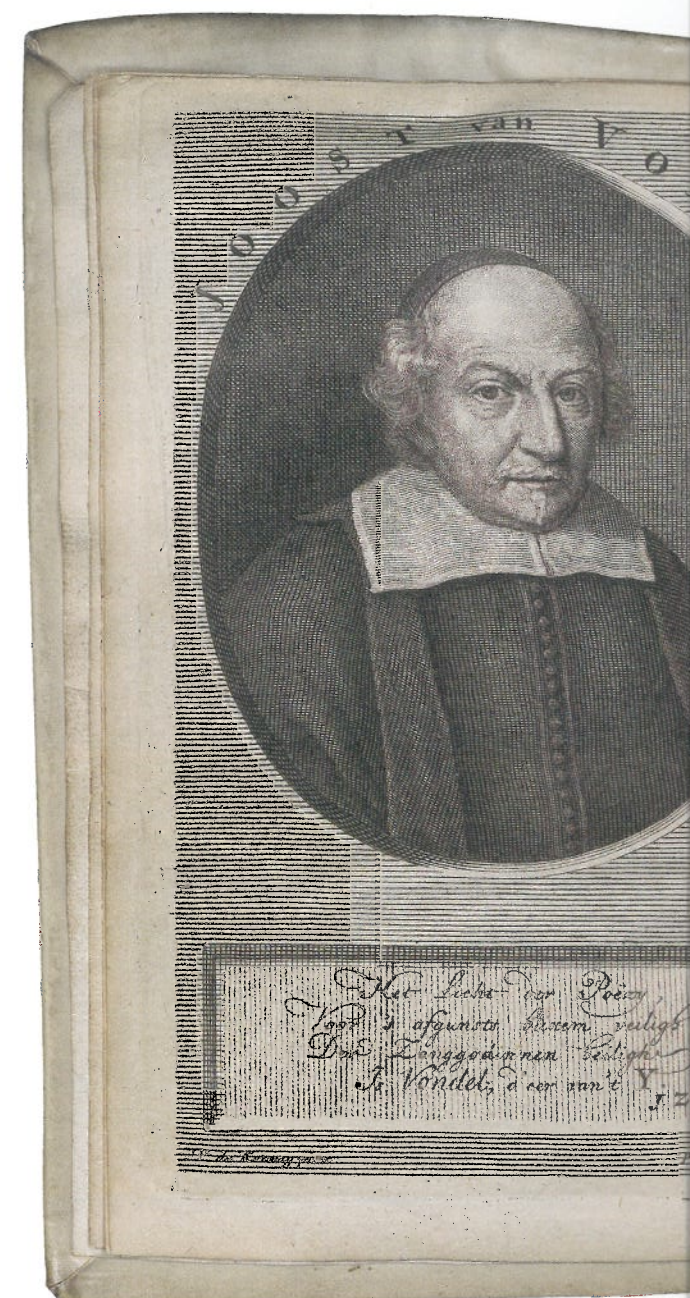
De goede verstaander zag de parallel met de eigen tijd onmiddellijk. In 1619 was Johan van Oldenbarnevelt na een politiek proces ter dood veroordeeld door een groep van 24 rechters. Op 13 mei werd de toen al 71-jarige staatsman, steunend op zijn wandelstok, ten overstaan van duizenden mensen met het zwaard op het Haagse Binnenhof onthoofd. Daarmee had prins Maurits zich van zijn belangrijkste politieke tegenstander weten te ontdoen. Tijdens het Twaalfjarige Bestand (1609-1621) waren Oldenbarnevelt en prins Maurits steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Terwijl de eerste een vredes- en tolerantiepolitiek voorstond, wenste Maurits de oorlog met de Spanjaarden voort te zetten en koos hij de zijde van de orthodoxe calvinisten. De tegenstellingen bleken uiteindelijk niet te overbruggen en leidden tot de dood van Oldenbarnevelt.

Via het allegorische toneelspel *Palamedes* koos Vondel onmiskenbaar de zijde van Oldenbarnevelt. De ondertitel *Of vermoorde Onnooselheyd* (de vermoorde onschuld), zoals die oorspronkelijk luidde, onderstreepte dat nog eens. Ook tijdgenoten hadden wel in de gaten dat het toneelstuk als een commentaar op de eigentijdse politiek moest worden gelezen. Het gevolg was dat Vondel werd aangeklaagd. De oplage moest worden vernietigd en Vondel kreeg een boete van 300 gulden opgelegd. Dat kon de opmars van het treurspel echter niet stuiten. Er volgden al snel ten minste zes illegale herdrukken, die teruggaan op de eerste uitgave uit het najaar van 1625.

Het werk was ook opvallend populair tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk van 1650 tot 1672, toen Vondels huisdrukker Abraham de Wees voor een reeks herdrukken zorgde. Ook tijdens het tweede stadhouderloze tijdperk (1702-1747) leefde de belangstelling voor het drama op. Niet alleen werd het met regelmaat opgevoerd, ook kwamen er opnieuw herdrukken op de markt, waaronder de 'Amersfoortse' drukken uit 1705, 1707 en 1736. De Universiteitsbibliotheek bezit verschillende exemplaren daarvan, waaronder OD 110 d 1. Deze drukken zijn om verschillende redenen bijzonder. Allereerst omdat ze een combinatie bevatten van *Palamedes* en Vondels hekeldichten, zodat het stuk in de brede context van Vondels poëzie geplaatst kan worden. Ten tweede zijn aan de gezamenlijke uitgave aantekeningen toegevoegd die de biograaf van Vondel, Geeraardt Brandt, had gemaakt. Op basis daarvan bevat de *Palamedes* ook een lijst waaruit blijkt welke historische figuren aan de toneelpersonages gekoppeld kunnen worden. Dankzij deze sleutel konden de achttiende-eeuwse lezers in één oogopslag zien dat prins Maurits model had gestaan voor de Griekse opperbevelhebber *Agamemnon* en de furie *Megeer* gemodelleerd was naar de partijdige rechter Reinier Pauw. Ten derde zijn aan *Palamedes* en de hekeldichten prenten toegevoegd, waaronder 't Onhelse van Barnevelt' oftewel de onthoofding van de oude raadpensionaris. Het gaat om twee lange uitklapbare prenten, waarvan de eerste twee luikjes bevat. Wie het linker luik opendeed, zag hoe Oldenbarnevelt, begeleid door zijn dienaar Francken en de predikant Lamotius, naar het schavot werd gebracht. Achter het rechter luikje gaat prins Maurits schuil, die vanuit zijn torenkamer naar de executie kijkt. Veelzeggend is het aan Tacitus ontleende onderschrift 'Nero tamen subtraxit oculos. Iussitque scelera sed non spectavit', oftewel: 'Nero wendde ten minste zijn ogen nog af. Hij gaf het bevel tot misdaden, maar keek niet toe'. Daarmee werd de wreedheid van Maurits nog eens benadrukt.

De vroeg-achttiende-eeuwse uitgaven verschenen niet wettelijk in Amersfoort; voor de meeste ervan, uit 1705 en 1707, wordt gedacht aan de drukker Pieter van der Veer (1677-1734) uit Rotterdam. Deze mystificatie versterkte nog eens de anti-stadhouderlijke lading, want Amersfoort was de geboorteplaats van Oldenbarnevelt. Als de 'Amersfoortse' uitgaven van *Palamedes* iets laten zien, dan is het wel hoe nauw politiek en literatuur met elkaar verbonden waren in de vroegmoderne tijd. Hoewel de oorspronkelijke tekst van Vondel al bijna een eeuw oud was, tonen de 'Amersfoortse' uitgaven aan dat deze aan actualiteit nog niets had ingeboet.

LOTTE JENSEN

In het 'Berigt aan de Binder om de platen na te setten' in het boek is onder andere sprake van een 'Titelplaat'. Bedoelt het gegraveerde titelblad rechts op de afbeelding. In het ontbreekt het portret van Vondel links daarvan. Vondels gegraveerd door Pieter van Gunst naar een schilderij van Koninck (1619-1688). Het vierregelig gedicht daaronder

ermoorde onnozelheit: treurs mondt opgeschreven, dert, t'Amersfoort: By Pieter

Hekeldigten.

draeft, en ploegt en sweet, astigh ampt betreed, roomheyd te verbinden, bedrogen vinden te los van hoofd, der! 't quaed gelooft.

lamedes in het gelijknamige uit 1625. Deze woorden geven stuk weer: de Griekse legeroje valselijk beschuldigd van door de Grieken ter dood ange inzet voor het algeme loond, maar het volk heeft den.

allel met de eigen tijd ondenbarnevelt na een politiek n groep van 24 rechters. taatsman, steunend op uizenden mensen met het thoofd. Daarmee had prins olitieke tegenstander weten Bestand (1609-1621) waren eds meer tegenover elkaar vredes- en tolerantiepolitiek ; met de Spanjaarden voort orthodoxe calvinisten. De et te overbruggen en leidden

lamedes koos Vondel onmis- . De ondertitel *Oft vermoorde* (ld), zoals die oorspronkelijk Ook tijdgenoten hadden wel 1 commentaar op de eigen- . Het gevolg was dat Vondel vorden vernietigd en Vondel elegd. Dat kon de opmars r volgden al snel ten minste n op de eerste uitgave uit

Het werk was ook opvallend populair tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk van 1650 tot 1672, toen Vondels huisdrukker Abraham de Wees voor een reeks herdrukken zorgde. Ook tijdens het tweede stadhouderloze tijdperk (1702-1747) leefde de belangstelling voor het drama op. Niet alleen werd het met regelmaat opgevoerd, ook kwamen er opnieuw herdrukken op de markt, waaronder de 'Amersfoortse' drukken uit 1705, 1707 en 1736. De Universiteitsbibliotheek bezit verschillende exemplaren daarvan, waaronder OD 110 d 1. Deze drukken zijn om verschillende redenen bijzonder. Allereerst omdat ze een combinatie bevatten van *Palamedes* en Vondels hekeldichten, zodat het stuk in de brede context van Vondels poëzie geplaatst kan worden. Ten tweede zijn aan de gezamenlijke uitgave aantekeningen toegevoegd die de biograaf van Vondel, Geeraardt Brandt, had gemaakt. Op basis daarvan bevat de *Palamedes* ook een lijst waaruit blijkt welke historische figuren aan de toneelpersonages gekoppeld kunnen worden. Dankzij deze sleutel konden de achttiende-eeuwse lezers in één oogopslag zien dat prins Maurits model had gestaan voor de Griekse opperbevelhebber Agamemnon en de furie Megeer gemodelleerd was naar de partijdige rechter Reinier Pauw. Ten derde zijn aan *Palamedes* en de hekeldichten prenten toegevoegd, waaronder 't Onhelse van Barnevelt' oftewel de onthoofding van de oude raadpensionaris. Het gaat om twee lange uitklapbare prenten, waarvan de eerste twee luikjes bevat. Wie het linker luik opendeed, zag hoe Oldenbarnevelt, begeleid door zijn dienaar Francken en de predikant Lamotius, naar het schavot werd gebracht. Achter het rechter luikje gaat prins Maurits schuil, die vanuit zijn torenkamer naar de executie kijkt. Veelzeggend is het aan Tacitus ontleende onderschrift 'Nero tamen subtraxit oculos. Iussitque scelera sed non spectavit', oftewel: 'Nero wendde ten minste zijn ogen nog af. Hij gaf het bevel tot misdaden, maar keek niet toe'. Daarmee werd de wreedheid van Maurits nog eens benadrukt.

De vroeg-achttiende-eeuwse uitgaven verschenen niet werkelijk in Amersfoort; voor de meeste ervan, uit 1705 en 1707, wordt gedacht aan de drukker Pieter van der Veer (1677-1734) uit Rotterdam. Deze mystificatie versterkte nog eens de anti-stadhouderlijke lading, want Amersfoort was de geboorteplaats van Oldenbarnevelt. Als de 'Amersfoortse' uitgaven van *Palamedes* iets laten zien, dan is het wel hoe nauw politiek en literatuur met elkaar verbonden waren in de vroegmoderne tijd. Hoewel de oorspronkelijke tekst van Vondel al bijna een eeuw oud was, tonen de 'Amersfoortse' uitgaven aan dat deze aan actualiteit nog niets had ingeboet.

LOTTE JENSEN

In het 'Berigt aan de Binder om de platen na te setten' in dit boek is onder andere sprake van een 'Titelplaat'. Bedoeld is het gegraveerde titelblad rechts op de afbeelding. In het lijstje ontbreekt het portret van Vondel links daarvan. Vondels portret is gegraveerd door Pieter van Gunst naar een schilderij van Philips Koninck (1619-1688). Het vierregelig gedicht daaronder is van

Jakob Zeeus. Het titelblad is naar eigen ontwerp vervaardigd door F. Bleys, waarschijnlijk de prentmaker François van Bleywijck (1671-1746). Op de centrale voorstelling ervan is de stening van de protagonist afgebeeld. Linksonder keren de Grieken huiswaarts, hun ongeluk tegemoet. De afbeelding rechtsonder laat het Griekse legerkamp zien.